

КРИЗА АВТЕНТИЧНОСТІ СУЧАСНОГО ФАХІВЦЯ: ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕБІГУ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ

У статті розглянуто особливості використання поняття автентичність особистості у сучасній психології. Проаналізовано зв'язок автентичності із ідентичністю людини, окреслено основні підходи до визначення кризи автентичності особистості сучасного фахівця. Джерел – 7.

Ключові слова. Автентичність, особистість, криза автентичності.

Постановка проблеми. Специфіка розвитку дорослої людини полягає в тому, що перед нею актуалізуються вже не навчальні, а життєві завдання. Дорослий завжди має певне уявлення про власне життя, що включає події індивідуально-психологічного, біологічного, історичного характеру і охоплює його минуле, сьогодення і майбутнє. У зв'язку з цим, особливо актуальним в епоху соціальних змін та інтенсифікації суспільного життя стає вивчення розвитку дорослої людини, зокрема фахівців різних галузей у контексті аналізу їх життєвого шляху, особистісного розвитку, ідентичності та автентичності. Оскільки від суб'єктивної картини життя (за Б.Г. Ананьєвим) багато в чому залежить подальша побудова людиною свого життєвого шляху. Структура суб'єктивної картини життєвого шляху може бути описана взаємозв'язком наступних компонентів: просторово-часового, емоційно-оцінного, когнітивно-оцінного і мотиваційно-сміслового. Всі елементи певним чином пов'язані між собою і утворюють інтегральні ефекти сприйняття життєвого шляху – задоволеність життям, реалізованість, психологічний вік. У цьому контексті важливим є аналіз саме особливостей автентичності особистості як способу життя, що характеризується узгодженістю внутрішнього досвіду (думок, почуттів, фізіологічних станів), відкритістю у поведінці та міжособистісних стосунках з іншими людьми.

Поняття автентичності введене у науковий обіг екзистенційними психологами, які, в свою чергу, запозичили його у філософів-екзистенціалістів. Хоча і ті й інші базуються на понятті «екзистенційний» (фр. *existentialisme* від лат. *exsistentia* — існування), перед ними постають різні завдання аналізу, зокрема у філософів – це описати світ в загальних і окремих категоріях, а у психологів – допомогти людині існувати в цьому світі, знайти ті її здібності і ресурси, які забезпечували б її життєздатність. Зокрема, С. К'єркегор розрізняв автентичне існування людини, тобто таке, що має сенс, й неавтентичне – беззмістовне, при цьому автентичним він вважав життя людини, здатної відчувати свою внутрішню сутність і нетотожність завдань власного існування та існування інших людей. За М.

Гайдеггером, автентичність доцільно розглядати в контексті повсякденного буття людини, в якому панівну роль грає конформність та орієнтованість на співіснування з іншими, однак залежність від соціальних норм призводить до втрати відповідальності за власне життя й, відповідно, втрати ідентичності [6].

У психологічний обіг поняття «автентичність» як процес переживання власного життя, одним із перших ввів Дж. Бюдженталь, втім поширеним воно стало у другій половині ХХ-го століття у зв'язку із розвитком гуманістичної і трансперсональної психології. До цього періоду замість автентичності переважно використовувалися такі поняття як «самість», «тотожність особистості», «Я», «ідентифікація», «ідентичність», що досліджувалися в контексті проблематики самосвідомості особистості, а кризи автентичності ототожнювалися із кризами ідентичності та розглядалися у безпосередньому зв'язку із ними.

Натепер серед науковців немає однозначності у поглядах на природу кризи автентичності: з одного боку вона розглядається у контексті кризи ідентичності, а з іншого – виступає окремим психологічним феноменом, що потребує детальнішого вивчення. Зокрема актуальною стає необхідність визначення кризи автентичності сучасного фахівця, її зв'язку із емоційним вигоранням і можливостями професійної самореалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Першою психологічною теорією, яка виникла на основі психоаналізу З.Фрейда і яку дійсно можна віднести до концепції автентичності особистості, по суті, є аналітична психологія К.Г. Юнга. Одним з основних понять у К.Г. Юнга виступає «індивідуація». Цим терміном він позначав процес особистісного розвитку, що передчає встановлення зв'язків між Его і Самістю, тобто між свідомим і несвідомим. Тобто індивідуація – це процес розвитку цілісності шляхом інтеграції різноманітних частин психіки. Завдання психоаналізу якраз і полягає в тому, щоб інтегрувати свідоме і несвідоме в людині і зробити її цілісною. З точки зору концепції автентичності, К.Г. Юнг стверджує, що для того, аби бути собою, бути справжньою, людина повинна усвідомлювати всі елементи і явища власного психічного життя (бажання, думки, почуття, відчуття тощо) [4].

На думку З. Фрейда, людина стає соціальним суб'єктом допомогою ідентифікації (найбільш раннього прояву емоційного зв'язку з іншою особою, наслідування і уподібнення себе батькам). К.-Г. Юнг описав архетип «несвідомої самості» як абсолютний початок буття душі. «Крах свідомої установки» (почуття дезорієнтованості в навколишньому просторі) в юнгіанстві є кризою автентичності.

У працях К.Г. Юнга автентичність тісно пов'язана із архетипом Тіні людини, а також із поняттям персоналізації, при цьому Тінь уособлює автономну частину особистості, яка складається з особистісних і колективних психічних установок, які не можуть бути прийнятими особистістю через несумісність зі свідомим уявленням про себе, втім задля

гармонійного розвитку людини тіньові установки мають бути інтегровані у цілісну структуру особистості [4].

Ототожнюючи ідентичність та автентичність, Е.Еріксон стверджував, що про почуття ідентичності свідчать три ознаки: відчуття внутрішньої тотожності та інтегрованості в часі: дії в минулому та очікування від майбутнього переживаються як такі, що пов'язані із самістю сьогодення; відчуття внутрішньої тотожності та інтегрованості в просторі: людина сприймає себе всюди та завжди як цілісність, а всі свої дії розглядає не як випадкові, а як такі, що внутрішньо обумовлені; ідентичність переживається серед інших, що є соціально значущими, взаємостосунки та ролі допомагають підтримати та розвинути почуття інтегрованої в часі особистості [5].

За В.Франклом бути автентичним значить жити по совісті: не тільки «по совісті», але ще й «жити», тобто реалізовувати те, що є внутрішньо виправданим, а не відмовлятися від нього заради вимог суспільства. Це можливо лише за умови набуття особистістю смислу. Дане положення В.Франкла тісно пов'язане із поглядами Д.Леонтьєва, за яким основними структурними складовими особистості є саме смислові структури: особистісний смисл; смислова установка; смислова диспозиція тощо.

Гуманістичні психологи вважали, що автентичність - це здатність людини у спілкуванні відмовлятися від різних соціальних ролей, що дозволяє проявлятися справжнім, властивим тільки даній особистості думкам, почуттям, емоціям і поведінці. Поняття «автентичність» вживається у теорії А. Маслоу, по суті, як синонім термінам: самоактуалізація, ідентичність, психологічне здоров'я, самореалізація, емоційна зрілість, індивідуалізація, гуманність, самовираження, Буття. Автентична особистість – це самоактуалізована, справжня особистість, людина, яка досягла «повної ідентичності», живе у злагоді зі своєю внутрішньою природою і прагне реалізувати її у своїй діяльності. Отже, автентичність виступає умовою набуття ідентичності як узгодженості зі своєю внутрішньою природою. Автентична людина усвідомлює, ким вона є насправді, чого вона хоче і в чому полягає її покликання, доля або професійне призначення [4].

У працях К. Роджерса автентичність, справжність, конгруентність і прозорість ототожнюються. Справжність означає що терапевт відкрито проживає почуття і установки, які мають місце на даний момент. Існує відповідність, або конгруентність, між тим, що відбувається на соматичному рівні, що представляється у свідомості, і тим, що виражається клієнту. Зазначимо, що К.Роджерс надавав більшої переваги саме поняттю «конгруентність». Він використовує цей термін для позначення узгодженості між переживаннями та їх усвідомленням людиною, при цьому конгруентна (цілісна, автентична) особистість здатна то глибоких переживань, чітко усвідомлює їх та вміє виразити у спілкуванні з іншими.

Гуманістична модель автентичності, запропонована G.T. Barrett-Lennard на основі праць К. Роджерса, розглядає автентичність як послідовність між трьома рівнями: первинним досвідом людини, символічним розумінням

цього досвіду і поведінкою, спрямованим ззовні, а також комунікаціями. На стику цих трьох рівнів виділяються основні елементи автентичності: самовідчуження – розбіжність між когнітивним розумінням і фактичним досвідом особистості; автентичне життя – відповідність між свідомим сприйняттям власних особливостей, поведінкою та емоційними реакціями особистості; схильність до зовнішніх впливів – розуміння власного впливу на інших та зовнішнього впливу на власну особистість [7].

Згідно із контекстною моделлю автентичності (К. J. Gergen, S. M. Jourard, F. G. Lopez, K. G. Rice) справжність соціальної взаємодії визначається особистістю партнера і контекстом спілкування (коханий, друзі, батьки, робота), у цьому сенсі автентичність позначає близькість і високу довіру до партнера. Відповідно до диспозиційної моделі (S. Harter, M. H. Kernis, B. M. Goldman) автентичність є індивідуальною рисою, що базується на внутрішньому ядрі особистості: «реальному» або «істинному» Я [6].

Мета статті: визначення особливостей перебігу та шляхів подолання криз автентичності фахівців у сучасному мінливому світі.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Розглядаючи поняття «автентичність особистості», С. Нартова-Бочавер тісно пов'язує його із суверенністю особистісного простору. Здатність людини контролювати, захищати і розвивати свій життєвий простір позначається поняттям «психологічна (особистісна) суверенність». Особистісна суверенність базується на узагальненому досвіді успішної автономної поведінки, проявляється у переживанні автентичності власного буття (впевненості людини в тому, що вона поводить згідно власних бажань і переконань), відчутті своєї доцільності у просторово-часових і ціннісних обставинах свого життя. Протилежна суверенності характеристика позначається як депривованість, яка проявляється у переживанні підпорядкованості, відчуженості, фрагментарності власного життя і характеризується складнощами у пошуку об'єктів середовища, з якими людина себе ідентифікує [2].

Часто поняття автентичності ототожнюється із ідентичністю, зазначимо, що тривалий час ідентичність не мала дисциплінарних меж, визначаючи одночасно індивідуальний, соціальний, культурний і політичний феномени. відображає не лише усвідомлювані, але і нерелексивні, нераціональні механізми самовизначення. Проблема кризи автентичності, на думку Р. Пивоварова, стає все більш актуальною у зв'язку із ускладненням індивідуального сприйняття, категоризації себе й інших, що виникли з появою нових критеріїв диференціації сучасного суспільства. Дана проблема, набуваючи значення в пізнанні всього універсуму людського буття, має міждисциплінарний статус. Криза автентичності як психологічний феномен перманентно пов'язана із трансформацією всіх сфер життєдіяльності людини і, головним чином, її уявлень про себе та інших людей і ставлення до них.

На нашу думку, у теоретичній моделі автентичності можна виділити психічну автентичність (англ. trait authenticity) і поведінкову автентичність, або автентичність залежну від контексту (англ. context-specific authenticity).

Відповідно автентична особистість характеризується вмінням щиро, відкрито виражати свої думки та почуття, адекватною високою самооцінкою. Поняття особистісної автентичності введене А. Weigert [6] для акцентування уваги на тому, що вона проявляється переважно у проблемних ситуаціях, коли необхідно зробити власний вибір, орієнтуючись на власні пріоритети та цінності, при цьому автентичність тісно пов'язана із концептом надії, як базового в особистісній мотивації.

Автентичні стосунки – це соціальні інтеракції, що полягають у відкритості при спілкуванні з іншими людьми, відсутності бажання справити на них гарне враження чи маніпулювати ними. Поведінковий рівень автентичності визначається й її зв'язком із ідентичністю особистості, зокрема якщо у модернізмі проблема ідентичності полягала у тому як зберегти її сталою та міцною, у постмодерні вона трансформувалася і зосередилася на тому, як уникнути фіксації ідентичності і зберегти свободу, по суті стати автентичною. Автентичність є моральною цінністю, засобом самопізнання та способом досягнення ідентичності і стабільності Я у динамічному постмодерному суспільстві.

Доцільно ввести у науковий обіг й емоційний рівень автентичності, що полягає у відчутті психологічного благополуччя, задоволеності життям та самоефективності.

Свобода, відповідальність та автентичність є основними поняттями екзистенціальної філософії, втім, на думку Е.Осіна, свобода і відповідальність набагато легше піддаються опису, ніж автентичність, оскільки являють собою відносно прості і фундаментальні характеристики процесу буття. Автентичність ж – це більш інтегральне «екзистенціальне утворення», для прояву якого необхідний досить високий рівень розвитку багатьох «екзистенціальних здібностей» суб'єкта. Дослідник пов'язує поняття автентичності зі щирістю. З позиції екзистенційної психології автентичний спосіб існування включає в себе переважання таких характеристик, як конгруентність (несуперечливість, щирість, чесність), інтернальність (прийняття відповідальності на себе), оптимізм, і являє собою стан, який повністю задовольняє суб'єкта і, таким чином, передбачає відсутність негативного змісту або зведення такого змісту до того мінімуму, який вже не здатний визначати загальну структуру свідомості. У контрасті із негативними формами екзистенції вивчення автентичності як позитивного феномена вказує на зв'язки з такими актуальними сьогодні напрямками наукових досліджень, як вивчення щастя, соціального самопочуття, благополуччя тощо [3].

Втім не слід ідеалізувати автентичне існування, оскільки наявність «масок» у спілкуванні дозволяє підтримувати міжособистісні стосунки з суттєвою економією внутрішніх ресурсів (наприклад, як профілактика емоційного вигорання у представників соціономічних професій), а справляння враження на оточуючих не прояв неавтентичності, нещирості, а показник інтегрованості людини у суспільство, її соціалізованості.

На певних етапах життєвого шляху може наступати криза автентичності, яка характеризується певною трансформацією або руйнуванням всіх сфер життєдіяльності людини і, в тому числі її уявлень і про себе та інших людей і ставлення до них. Криза – це своєрідна реакція особистості на ситуації, що вимагають від неї зміни способу буття – життєвого стилю, способу мислення, ставлення до себе, навколишнього світу і основних екзистенціальних проблем. Р.А. Ахмеров [1] ввів е психологію таке поняття, як біографічні кризи особистості – переживання людиною непродуктивності свого життєвого шляху, що вияляється таких формах як нереалізованість (непродуктивність минулого), спустошеність (непродуктивність теперішнього), безперспективність (непродуктивність майбутнього), або у їх різних поєднаннях. Діагностичними показниками біографічних криз є низька самооцінка продуктивності життя, низький рівень досягнень, високий або занижений показник реалізованості у картині життя. Все це характеризує як біографічну кризу, так і кризу автентичності. Криза автентичності як психологічний феномен пов'язана із трансформацією всіх сфер життєдіяльності людини і, головним чином, її уявлень про себе та інших людей і ставлення до них.

Ми визначаємо наступні критерії кризи автентичності: самовідчуження (усвідомлення особистістю власної несвободи, залежності від соціальних обмежень, відсутність можливостей для самореалізації), депривованість (переживання фрагментарності власного життя, що характеризується складнощами пошуку об'єктів, з якими особистість може себе ідентифікувати), низький самоконтроль (часта зміна настрою, залежність поведінки від задоволеності чи незадоволеності ситуативних потреб, небажання брати на себе відповідальність за власні вчинки), залежність від соціального оточення (сугестивність, конформізм, відчуття підпорядкованості іншим) та асоціальні копінг-стратегії (агресивність, уникнення ситуацій спілкування, невпевненість у собі, негативізм по відношенню до оточуючих).

Криза нереалізованості пов'язана із суб'єктивною оцінкою результатів власного життєвого шляху або зі страхом низької оцінки досягнень суб'єкта представниками нового соціального середовища, до якого йому слід адаптуватися (наприклад, до нової професійної спільноти). Відчуття гармонійних стосунків із соціумом полягає в тому, щоб виконувати соціальні ролі і обов'язки не тільки збігалися із власними життєвими цілями, а й були підкріплені суспільною потребою у них.

Криза спустошеності виникає коли у суб'єктивній картині життєвого шляху практично не пов'язані події минулого і сьогодення, сьогодення та майбутнього. Криза переживається як відсутність конкретних цілей, попри наявність певних трудових досягнень і об'єктивних можливостей у професійній діяльності. Однією з причин такого стану може бути втома після тривалого періоду самовідданої і наполегливої роботи. У цьому випадку людина потребує паузи, відпочинку від надмірної активності та зміни оточуючої обстановки. Інший варіант спостерігається при різкій зміні

соціальної або життєвої ситуації, коли у людини виникає відчуття невизначеності, непередбачуваності майбутнього, коли «не знаєш, за що вхопитися і що чекає вже завтра». Поняття «недільний невроз» (В.Франкл) характеризує пригнічений стан і відчуття порожнечі, яке люди часто відчують після закінчення трудового тижня. Такий стан відбувається через так званий екзистенційний вакуум, що виявляється у відчутті нудьги, апатії і порожнечі. Подолання кризи спустошеності можливе шляхом розвитку своєї суверенності та спонтанності як механізмів набуття та розгортання людиною свого особистісного потенціалу.

Криза безперспективності пов'язана із неясністю життєвих і професійних планів, шляхів самовизначення, самореалізації у тих чи інших можливих ролях, відсутністю задумів на майбутнє, нерозумінням потенційних зв'язків подій минулого, теперішнього та майбутнього. Причина кризи не у невизначену майбутньому (навпаки у його чіткій зрозумілості, наприклад впевненості у відсутності кар'єрних перспектив), а у переживаннях, які стосуються очікування такого гарантованого майбутнього – «попереді мені нічого не світить». У людини є минулі досягнення, важливі особисті та професійні якості, але вона не бачить для себе шляхів самореалізації у нових можливих професійних та соціальних ролях. Реальним показником наявності такої кризи є наявність психосоматичних проблем.

Криза автентичності описується як усвідомлення та / або переживання суб'єктом процесів самотворення і структурування свого буття, які суперечать «Я-концепції», життєвим стратегіям, структурі особистісних смислів і цінностей, неузгодженості з ними, втілення формально заданих соціальних розпоряджень, а не власних виборів і рішень.

Висновки. У широкому сенсі поняття «автентичність» означає реалістичний контакт із самим собою і зі світом. Індикаторами високого рівня автентичності є власне автентичне існування, суверенність, високий самоконтроль, здатність протистояти впливу середовища, активні види копіngu: асертивна поведінка з використанням внутрішніх ресурсів і ресурсів соціального оточення. Автентичність через свою унікальність і цілісність, може проявлятися як в ситуаційному аспекті, сприяючи специфічному (не завжди адекватній з точки зору стороннього спостерігача) взаємодії з соціумом, так і в екзистенціальному аспекті, в плані пізнання світу, себе і себе в цьому світі. Криза автентичності, розглядаючись у якості важливого, складного моменту особистісного буття, однак, не вважається переломним періодом життєвого шляху особистості. Втрата автентичності призводить до втрати щирості, схильності до ігор, відчуженості, розщеплення, втрати цілісності й сенсу існування. Саме звернення до автентичності як ідеї збереження автономності, цілісності та особистісної ідентичності у відповідь на невизначеність і нестійкість світу, є сьогодні потребою часу.

Література

1. Ахмеров Р.А. Биографический тренинг при кризисах середины жизни / Р.А. Ахмеров // LifeLine и другие новые методы психологии жизненного пути.- Москва: "Прогресс"- "Культура", 1993.- С. 140-151
2. Нартова-Бочавер С. К. Понятие аутентичности в зарубежной психологии личности: история, феноменология, исследования / С. К. Нартова-Бочавер // Психологический журнал. - 2011. - С. 18-29
3. Осин Е. Аутентичность / Е.Осин // Экзистенциальная традиция: философия, психология, психотерапия. – 2004. - (5). - Вып. 2. - С. 88-93.
4. Хьелл Л. Теории личности / Л. Хьелл, Д. Зиглер. – СПб.: Издательство «Питер», 2008. – 608 с.
5. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / Эрик Эриксон. – М.: Флинта: МПСИ: Прогресс, 2006. – 352 с.
6. Authenticity in culture, self and society / [Ed. by P. Vannini, P. Williams]. — Farnham, UK : Ashgate, 2009. – 490 p.
7. Barrett-Lennard G.T. The Roosevelt years: Crucial milieu for Carl Rogers' innovation / G.T. Barrett-Lennard // History of Psychology. – 2012. - 15 (1). - pp. 19-32

References

1. Akhmerov R.A. Biograficheskiy trening pri krizisakh serediny zhizni / R.A. Akhmerov // LifeLine i drugie novye metody psikhologii zhiznennogo puti.- Moskva: "Progress"- "Kultura", 1993.- S. 140-151
2. Nartova-Bochaver S. K. Ponyatie autentichnosti v zarubezhnoy psikhologii lichnosti: istoriya, fenomenologiya, issledovaniya / S. K. Nartova-Bochaver // Psikhologicheskiy zhurnal. - 2011. - S. 18-29
3. Osin Ye. Autentichnost / Ye.Osin // Ekzistentsialnaya traditsiya: filosofiya, psikhologiya, psikhoterapiya. – 2004. - (5). - Vyp. 2. - S. 88-93.
4. Khell L. Teorii lichnosti / L. Khell, D. Zigler. – SPb.: Izdatelstvo «Piter», 2008. – 608 s.
5. Erikson E. Identichnost: yunost i krizis / Erik Erikson. – M.: Flinta: MPSI: Progress, 2006. – 352 s.
6. Authenticity in culture, self and society / [Ed. by P. Vannini, P. Williams]. — Farnham, UK : Ashgate, 2009. – 490 p.
7. Barrett-Lennard G.T. The Roosevelt years: Crucial milieu for Carl Rogers' innovation / G.T. Barrett-Lennard // History of Psychology. – 2012. - 15 (1). - pp. 19-32

Зливков В.Л., Лукомская С.А.

Кризис аутентичности современного специалиста: особенности и пути преодоления

В статье рассмотрены особенности использования понятия аутентичность личности в современной психологии. Проанализирована связь аутентичности с идентичностью человека, обозначены основные подходы к определению кризиса аутентичности современного специалиста. Источников – 7.

Ключевые слова. Аутентичность, личность, кризис аутентичности.

Zlivkov B.L., Lukomska S.O.

The crisis of identity of a modern specialist: features and overcoming

In the article the features of application of the concept of authenticity in modern personality psychology. The analysis of identity authentication communication rights, outlined the main approaches to determining the authenticity of the identity crisis of the modern professional. Source – 7.

Key words. Authenticity, identity crisis of authenticity.

Зливков Валерій Лаврентійович – канд. психол. наук, доцент, провідний науковий співробітник лабораторії методології та теорії психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ

Лукомська Світлана Олексіївна – канд. психол. наук, старший науковий співробітник лабораторії методології та теорії психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ